

سال دوم، شماره سوم (پیاپی ۶)، پاییز ۱۴۰۲، صص. ۲۵-۴۸
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۲

مقاله پژوهشی

تحلیل نظری چالش‌های فراروی تشکیل پرونده شخصیت در فرایند حقوقی ایران

امیر حسین خواجه‌وند

کارشناسی ارشد حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

زینب باقری‌نژاد

دکتری حقوق، عضو هیئت علمی دانشگاه، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Zenab.bagherinezhad1403@gmail.com

چکیده

یکی از اهداف پیشرفته حقوق جزا، تطبیق مجازات با شخصیت واقعی مجرم است که با تشکیل پرونده شخصیت عملی می‌گردد. لذا پرونده شخصیت به‌عنوان ضرورتی غیرقابل انکار در روند دادرسی باید در کنار پرونده کیفری متهم لحاظ گردد و تشکیل آن ابتدا در مکتب اثباتی بیان گردد؛ اما تشکیل آن در فرایند دادرسی کیفری در ایران با چالش‌هایی مواجه است. از جمله این چالش‌ها بی‌توجهی بازپرس و دادیار و قضات برای تشکیل آن و عدم توجه قانون‌گذار در نظام قضایی و همچنین بار مالی تشکیل آن و ... است که باید با بررسی این چالش‌ها راهکارهای برون‌رفت از این چالش‌ها تدوین گردد. بر این اساس در این تحقیق تحلیل نظری چالش‌های فراروی تشکیل پرونده شخصیت در فرایند حقوقی ایران مورد بحث و بررسی علمی قرار گرفته است. بر اساس نتایج تحقیق، عوامل مختلفی مانع اعمال دقیق این تأسیس حقوقی است که به‌طور کلی می‌توان به موانع قانونی، قضایی و اجرایی اشاره کرد. مهم‌ترین چالش‌های قانونی فراروی تشکیل پرونده شخصیت (عدم توجه قانون‌گذار به این مسئله متری حقوقی، الزام‌بودن قانون به جرائم خاص، مجازات معین و تنوع نداشتن ضمانات اجراها)، مهم‌ترین چالش‌های قضایی فراروی تشکیل پرونده شخصیت (ضعف آموزشی در دستگاه قضا، تراکم پرونده‌ها و غفلت از تشکیل پرونده شخصیت، فقدان آموزش تخصصی درباره پرونده شخصیت و تخصصی نبودن انتصاب قضات) و مهم‌ترین چالش‌های اجرایی فراروی تشکیل پرونده شخصیت محدودیت‌های مالی، محدودیت‌های زیرساختی، هزینه‌بر بودن تشکیل پرونده شخصیت و کمبود آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی روز برای متهمین می‌باشد که این امر تلاش و همیاری قوای سه‌گانه (مقتنه، مجریه و قضاییه) را برای برون‌رفت از این چالش‌ها می‌طلبد. در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای به‌عنوان روش گردآوری اطلاعات استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها: پرونده شخصیت، فرایند دادرسی کیفری، چالش‌های قضایی، چالش‌های اجرایی، چالش‌های قانونی.

شاپا الکترونیک: ۹۹۷۲-۲۰۴۱ ♦ شورای عالی نظریه‌پردازی، نقد و مناظره ♦ فصلنامه نظریه‌پردازی راهبردی

<https://theory.sndu.ac.ir/> E-ISSN: 3041-9972

صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است؛ همچنین آرا و مفاهیم نظری مقاله بیانگر دیدگاه دانشگاه عالی دفاع ملی یا تایید شورای عالی نظریه‌پردازی، نقد و مناظره نیست.

مقدمه

از بدو تشکیل جوامع انسانی همواره عکس‌العمل‌های متفاوتی در مقابل پدیده مجرمانه اعمال شده است. در گذشته در تعیین میزان کیفر توجهی به شخصیت مجرم نمی‌شد و صرفاً جرم و تبعاتش مورد توجه قرار می‌گرفت. با ظهور مکتب اثباتی، شخصیت مجرم «این نورسیده حقوق کیفری» توجه همگان را به خود معطوف نمود. تحقق عدالت کیفری نه تنها با لحاظ عمل مجرمانه، بلکه همراه با توجه به شخصیت بزه‌کار و شناخت شرایطی که منجر به ارتکاب جرم می‌شد، مد نظر قرار گرفت. از اوایل قرن بیستم به‌منظور اتخاذ واکنش متناسب با شخصیت مجرم در راستای وصول به اهداف اصلاح و درمان بزه‌کار و برنامه‌ریزی کارآمد جهت پیشگیری از تکرار جرم، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت، در کنار پرونده کیفری احساس گردید و ابتدا در مکتب اثباتی عنوان گردید. پرونده شخصیت، به‌عنوان مقدمه ضروری اصلاح مجرمان، پرونده‌ای است که حاوی اظهار نظر متخصصان روان‌شناسی، روان‌پزشکی، روان‌کاوی و مددکاری اجتماعی پیرامون شخصیت بزه‌کار است تا متصدیان عدالت کیفری از طریق توسل به محتویاتش، اقدام به تطبیق مجازات با شخصیت بزه‌کار نمایند. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ ضمن مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ تشکیل پرونده شخصیت صراحتاً نسبت به بزرگسالان و اطفال پیش‌بینی گردیده است. در راستای این تغییرات در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ برخی سازوکارهای نوین پیشنهادی مانند جایگزین‌های حبس، آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، تعویق صدور حکم، معافیت از کیفر که مستلزم تطبیق واکنشی مناسب با شخصیت بزه‌کار می‌باشند، بدون تشکیل پرونده شخصیت کاربردی ندارد.

با عنایت به مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری و نظر به اهمیت شناخت ابعاد شخصیتی وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی متهمان، به‌ویژه اطفال و نوجوانان و کاربرد اطلاعات شخصیتی آنان در فرایند رسیدگی قضایی اعم از تحقیقات مقدماتی، دادرسی، صدور و اجرای حکم و تأثیر آن بر اتخاذ تصمیمات قضایی و اجرای عدالت کیفری، دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم در مورخه ۲۶/۶/۱۳۹۸ توسط ریس قوه قضاییه ابلاغ شده است، که در این دستورالعمل با توجه به قانون آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲ نحوه و شرایط ماهوی و شکلی تشکیل پرونده شخصیت آورده شده است.

در این دستورالعمل تأکید شده است، با توجه به مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری و نظر به اهمیت شناخت ابعاد شخصیتی وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی متهمان، به‌ویژه اطفال و نوجوانان و کاربرد اطلاعات شخصیتی آنان در فرایند رسیدگی قضایی اعم از تحقیقات مقدماتی، دادرسی، صدور و اجرای حکم و تأثیر آن بر تصمیمات قضایی و اجرای عدالت کیفری، دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم ابلاغ شده است. پرونده شخصیت به پرونده‌ای اطلاق می‌شود که در کنار پرونده کیفری تشکیل می‌شود و مشتمل بر اطلاعاتی از وضعیت عمومی و خاص مجرم مانند شرایط روانی، خانوادگی، تحصیلی و اجتماعی است و در آن، جنبه‌های انسانی و اجتماعی جرم با مطالعه گذشته خانوادگی، تحصیلی، حرفه‌ای، روانی و فیزیولوژیکی مباشر آن و نیز انگیزه ارتکاب جرم و به‌طور کلی حالت عمومی بزهکار بررسی می‌شود. حالا باید بررسی شود آیا دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم در این زمینه کارایی لازم را دارد؟ آیا مواد پیش‌بینی‌شده در این دستورالعمل با توجه به ساختار حقوقی ایران و ظرفیت‌های مادی و نیروی انسانی موجود در قوه قضاییه اصلاً قابل اجرا است یا خیر؟ با توجه به جدید بودن این موضوع لازم است تا مواد ابلاغی در این دستورالعمل از لحاظ حقوقی و جرم‌شناسی تحلیل گردد تا خلأها و چالش‌های این دستورالعمل مشخص گردد، لذا هدف از انتخاب این موضوع همین موارد است.

۱. چهارچوب مفهومی

از آنجا که بزهکاری معلول عوامل فردی و اجتماعی است، اعمال واکنش کیفری مؤثر به‌نحوی که بتواند زمینه اصلاح و بازپروری بزهکار را فراهم آورد، مستلزم بررسی و شناخت اوصاف شخصیتی وی خواهد بود مجموعه این اطلاعات در پرونده‌ای موسوم به (پرونده شخصیت) جمع‌آوری و جهت مطالعه قاضی و آگاهی او به ویژگی‌های جسمی، روحی و شرایط اجتماعی متهم در اختیار وی قرار می‌گیرد (نجفی توانا، ۱۳۸۹: ۴۹).

پرونده شخصیت از دستاوردهای جرم‌شناسی بالینی است که با ارائه ویژگی‌های شخصیتی بزهکار می‌تواند در مراحل مختلف دادرسی مؤثر واقع گردد. زیرا یکی از اهداف مجازات، اصلاح و بازپروری و دوباره اجتماعی کردن بزهکار است و این امر ممکن نیست مگر با مطالعه و شناخت شخصیت بزهکار پرونده شخصیت بزهکاران از نظر اصولی بایستی با شروع تحقیقات توسط تیمی مرکب از پزشک، روان‌پزشک، مددکار اجتماعی و متخصصین علوم اجتماعی با بررسی وضعیت

جسمانی، فردی، اجتماعی و روانی متهم و محکوم صورت گیرد (ماده ۲۰۳ قانون جدید آیین دادرسی کیفری). تنها از این طریق است که کشف ارتباط میان ساختمان فکری مجرم، رشد عاطفی و زیستی او جرم ارتكابی امکان‌پذیر می‌گردد و متعاقب آن کشف عوامل جرم‌زا و نحوه برخورد با آن‌ها را محقق می‌کند (محمدیان، ۱۳۹۹: ۳۳).

معمولاً نکات مهمی که بایستی در پرونده شخصیت آورده شود عبارتند از: ۱. سن و جنس متهم؛ ۲. ساختمان بدنی، جسمی و زیست‌شناسی متهم؛ ۳. معاینه وی از لحاظ روحی و روانی؛ ۴. وضع اخلاقی، خانوادگی، اجتماعی و فرهنگی. بنابر این پرونده شخصیت عبارت است از: «پرونده‌ای متضمن اطلاعاتی در رابطه با عوامل فردی و محیطی، ویژگی‌های فردی، شرایط و سوابق اجتماعی و خانوادگی متهم یا مجرم که جهت مطالعه قاضی یا افراد دیگر در اختیار آنان قرار می‌گیرد» (نجفی توانا، ۱۳۸۹: ۵۰).

با توجه به تعاریف فوق درباره شخصیت به این نتیجه می‌رسیم همان‌گونه که شناخت دقیق انسان کار دشواری است، تعریف دقیق از شخصیت نیز امری مشکل و دشوار است. از این جهت که در حوزه‌های علمی مختلف نسبت به تعریف و شکل‌گیری شخصیت افراد، نظرات متفاوت ابراز شده است. در نتیجه می‌توان گفت که از نظر علمی همه افراد با شخصیت هستند ولی درعین حال اختلافاتی هم آن‌ها را از یکدیگر مشخص و متمایز می‌کند به‌گونه‌ای که حتی دو نفر را نمی‌توان یافت که از هر حیث یکسان باشند و هر مجرم دارای شخصیت جداگانه و منحصر به فرد است، چرا که انسان‌ها از نظر ساختمان جسمی و روانی با یکدیگر متفاوت‌اند و با توجه به این اختلافات، دستیابی به ملاک واحدی برای شناخت شخصیت مجرمین و بزهکاران ممکن نیست. جرم‌شناسان عقیده دارند که جرم یک پدیده اجتماعی است که هم با شخصیت مجرم ارتباط دارد و هم با تأثیرات اجتماعی ناشی از محیط زیست، لذا نمی‌توان برای همه مجرمان و بزهکاران، یک نوع واکنش در نظر گرفت، از این‌رو توجه به شخصیت هر مجرمی لازم و ضروری است. بنابر این در تشکیل پرونده شخصیتی مجرم باید به خصوصیات ظاهری و جسمانی و حالات روانی بزهکار توجه شود و تمایزی که در جسم و جان هر فرد وجود دارد روشن گردد. در پرونده شخصیتی سعی در بررسی جرم نیست بلکه شناخت کلی مجرم مطرح است و خلاصه برای تشکیل پرونده شخصیت همکاری روان‌شناس، روان‌کاو، پزشک، روان‌پزشک و مددکار اجتماعی لازم است و هریک در زمینه تخصص خود گزارشی تهیه می‌کنند که مجموع آن‌ها پرونده شخصیت را تشکیل

می‌دهد. تشکیل پرونده شخصیت برای بزهکار از اقدامات اساسی و سودمند در امر قضاوت است، یکی از پدیده‌های بزرگ قرن بیستم است (صلاحی، ۱۳۸۹: ۸۵).

۲. روش‌شناسی

در این تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای به‌عنوان روش گردآوری اطلاعات استفاده خواهد شد. همچنین با توجه به روش تحقیق، اطلاعات مورد نیاز تحقیق با مراجعه به منابع و مأخذ علمی شامل کتب، مجله‌ها و نشریات ادواری موجود در کتابخانه‌ها، اسناد و نشریات حقوقی همچنین پایگاه‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر و پایان‌نامه‌ها گردآوری می‌شود. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار فیش و فن فیش‌برداری استفاده خواهد شد. در مرحله فیش‌برداری از فن مأخذ‌گذاری به روش علمی و مستندسازی استفاده می‌شود. با توجه به نوع تحقیق و روش آن، جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق به‌وسیله اسناد و مدارک دست اول با فیش‌برداری و بهره‌گیری از درگاه‌های اینترنتی معتبر است.

همچنین با توجه به اینکه نوع روش تحقیق به‌صورت توصیفی و تحلیلی خواهد بود، محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل موجود می‌پردازد و از طریق جست‌وجو در ادبیات و مباحث نظری و پیشینه تحقیق و دسته‌بندی و مقوله‌بندی اطلاعات و با توجه به اطلاعات گردآوری شده به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری از آن‌ها خواهد پرداخت.

۳. تشکیل پرونده شخصیت و دادرسی عادلانه

همان‌طور تشکیل یک دادگاه باید مطابق با معیارها و استانداردهای جهانی و قانون باشد. بلکه آیین دادرسی نیز باید با اصول و معیارها و استانداردهای شناخته شده جهانی همراه باشد. و حل و اختلافات کیفری نیازمند دادرسی منصفانه است، که مستلزم آیین دادرسی از پیش تعیین شده و یک سلسله شروط اساسی است. دادرسی عادلانه فرایندی است، که بر مبنای اصل براءت و حفظ کرامت انسانی پایه‌گذاری شده و رعایت الزامات آن، رفتاری کرامت‌مدار و احکامی مبتنی بر عدالت و انصاف را نوید می‌دهد (فتحی، ۱۳۹۲: ۲۹۰).

در تعریف دادرسی عادلانه می‌توان گفت: «دادرسی عادلانه و منصفانه عبارت است از اینکه، دعوای مطروحه میان طرفین دعوا در یک دادگاه صالح و مستقل و بی‌طرف، که مطابق با قانون

تشکیل گردیده و در یک فضای آرام و شرایطی برابر توسط قضات متخصص و دانا به صورت علنی و با رعایت کلیه تضمین‌های شکلی و ماهوی مربوط به حقوق اصحاب دعوا مورد رسیدگی قرار گیرد».

معیارها و ضوابط بر دادرسی عادلانه، می‌توان به وجود دادگاه‌های صالح و مستقل و بی‌طرف، علنی بودن دادرسی، محاکمه و بدون تأخیر موجه، تساوی افراد در برابر قانون و دادگاه و توجه به تشکیل پرونده شخصیت است. وجود دادگاه صالح، مستقل، بی‌طرف یکی از معیارهای لازم و اساسی برای دادرسی عادلانه است و دادرسی زمانی عادلانه انجام می‌گیرد که اولاً، دادگاه رسیدگی‌کننده مطابق با قانون باشد، و صلاحیت ذاتی برای رسیدگی به دعوا را داشته باشد. در این صورت رسیدگی در دادگاه‌هایی که مبنای قانونی و صلاحیت ذاتی برای رسیدگی نداشته باشد، عادلانه نخواهد بود. ثانیاً، دادرسی باید توسط قضات بی‌طرف انجام گیرد و باید از هرگونه پیش‌داوری یا تمایل نسبت به یکی از اصحاب دعوا پرهیز کنند (رحیم‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۲۲).

برابری افراد در برابر قانون و دادگاه یکی دیگر از معیارهای دادرسی منصفانه است. که در ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر و بند ۱ ماده ۱۴ کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی تصریح قرار گرفته است. تساوی افراد در برگیرنده چند نکته اساسی است: نخست اینکه آنچه در ظاهر موجب امتیاز افراد از یکدیگر می‌شود. نظیر رنگ، زبان، نژاد، ملیت، مذهب، جنسیت و افکار و عقاید، در عالم قضاوت به هیچ وجه موجب تبعیض و تمایز نخواهد بود. متهم به عنوان فردی از افراد بشر در دادگاه حاضر می‌شود و مجرد از اعتبارات و موقعیت اجتماعی مورد محاکمه قرار می‌گیرد. دوم اینکه دادگاه باید سعی کند میان طرفین دعوا توازن و تعادل برقرار کند. در یک نظام انسانی و مترقی نقش دادگاه‌ها داور میان طرفین دعوا است. سوم اینکه؛ تشکیلات دادگاه‌ها، آیین رسیدگی به اتهامات افراد و امتیازهای اعطایی به آنان جز در مورد رسیدگی به جرائم خاص مانند جرائم نظامی و جرائم اطفال باید نسبت به همه شهروندان جامعه یکسان باشد.

یکی از معیارهای دیگر علنی بودن دادرسی، که همه افراد در جلسات دادگاه حضور یافته و از نزدیک شاهد جریان دادرسی باشند، و باعث می‌شود که اعتماد مردم به سیستم عدالت کیفری حفظ شود و نظارت مستقیم و مردمی بر جریان دادرسی زمینه را برای تحقق سیاست جنایی مشارکتی فراهم می‌کند. اصل علنی بودن محاکمه در نظام حقوقی ایران، علاوه بر قانون اساسی در قوانین عادی نیز پیش‌بینی شده است. تمامی محاکمات در دادگاه‌ها به صورت علنی و با حضور

شهروندان انجام گیرد مگر اینکه از نوع جرائمی باشد که مغایر با اخلاق حسنه و نظم عمومی باشند. رسیدگی به اتهام متهم باید در یک مدت معقول و بدون تأخیر انجام گیرد. و الا موجب طولانی بودن دادرسی می‌شود، و به تأخیر انداختن دادرسی بدون دلیل موجه، که هدف اصلی دادرسی عادلانه که تضمین حقوق اصحاب دعوا از یک طرف و حقوق جامعه از طرف دیگر است موجب سلب اعتماد مردم از نظام عدالت کیفری می‌شود. امروزه محاکمه سریع و بدون تأخیر غیرضروری متهم به عنوان یک حق در اسناد بین‌المللی و قوانین اساسی پیش‌بینی شده است و دولت‌ها مکلف هستند تشکیلات قضایی خود را به گونه‌ای طراحی کنند که بتوانند به دعاوی در مدت معقول و با سرعت عادی رسیدگی نموده و اتخاذ تصمیم نمایند؛ پس تراکم پرونده‌ها جز به صورت موقتی دلیل موجهی برای اطاله دادرسی نیست (جعفری، ۱۳۹۲: ۸۶).

بدون شک یکی دیگر از معیارهای لازم برای اجرای عدالت کیفری و عادلانه بودن دادرسی، توجه به شخصیت بزه‌کاران در فرایند کیفری است که در مراحل مختلف دادرسی کیفری جهت اجرای واکنش اجتماعی متناسب با شخصیت بزه‌کاران، در کنار پرونده کیفری به تشکیل پرونده شناسایی شخصیت اقدام گردد (جعفری، ۱۳۹۲: ۸۹).

۴. موارد الزامی بودن تشکیل پرونده شخصیت

در این مبحث با توجه به مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون جدید آیین دادرسی کیفری که تشکیل پرونده شخصیت را در برخی از جرائم الزامی دانسته است به بررسی شرایط الزامی تشکیل پرونده شخصیت می‌پردازیم. برای جرائم موضوع ماده ۲۰۳ تشکیل پرونده شخصیت برای بزرگسالان الزامی شده است رسیدگی به این جرائم در صلاحیت دادگاه کیفری یک است. که دادگاه کیفری بر اساس پرونده شخصیت حکم متناسب با شخصیت فرد را اتخاذ می‌کند. بر اساس قانون جدید آیین دادرسی کیفری مددکاران اجتماعی، پزشک و روان‌پزشک قبل از صدور حکم در مرحله تحقیقات مقدماتی، شخصیت مجرم را از جوانب مختلف پزشکی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی و جرم‌شناسی مورد بررسی قرار می‌دهند تا با شناخت این عوامل از وقوع جرائم مشابه در آینده جلوگیری نمایند. همچنین اگر اطفال و نوجوانان از جرائم موضوع ماده ۳۰۲ مرتکب شوند دادگاه کیفری یک صلاحیت رسیدگی را دارد. البته قانون‌گذار برای حفظ حقوق اطفال و نوجوانان مقرر داشته است که متهم از کلیه امتیازات که در دادگاه اطفال و نوجوانان اعمال می‌شود برخوردار

می‌گردد. دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار را می‌توان یک دادرسی تلفیقی دانست این دادرسی همانند دادرسی بزرگسالان کاملاً کیفری محسوب نمی‌شود. و نهادهای غیر قضایی و تخصصی در مراحل مختلف دادرسی وارد عمل می‌شوند همراهی این نهادها با نهادهای قضایی به کارایی نظام دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار کمک می‌کند (جمشیدی، ۱۳۸۲: ۸۹).

۵. چالش‌های تعیین مجازات با توجه به پرونده شخصیت

افراد انسانی دارای شخصیت متفاوت و گوناگونی هستند. قراردادن انسان در یک قاب و توقع داشتن همگونی از آن‌ها در رفتارهای شخصی و اجتماعی نه با واقعیت منطبق است و نه با عدالت سازگار است. این امر بدیهی است که به تأسف می‌توان گفت در بسیاری از موارد نادیده انگاشته شده و می‌شود، به‌خصوص وقتی که برخی از انسان‌ها ما را در قالب مجرم قرار می‌دهیم دیدگاه‌های قالب‌بندی شده سخت‌تر و شدیدتر است. دقت در جرائم مختلف و شخصیت‌های متفاوت بزهکاران نیز نه توقع همگونی آن‌ها را منطقی می‌شناسد و نه لزوم واکنش یکسان با ایشان را واقعی می‌داند (نوربها، ۱۳۷۷: ۹). منطق و عقل بشری هم نمی‌پذیرد که افراد با شخصیت‌های گوناگون غرایز و انگیزه‌های متفاوت در صورت ارتکاب عمل یا ترک عملی برچسب مجرمانه بر آن‌ها خورده است به فرض تشابه جرائم به یک میزان کیفر داد. مجازات باید به‌گونه‌ای اعمال شوند که به بهترین شکلی به هر فرد با توجه به شخصیتش تحمیل شود تا هدفی که آن مدنظر است بهترین وجه میسر گردد از آنجا عمل بزهکارانه انسانی متأثر از عواملی چند است این امکان وجود دارد که نزد عده‌ای از بزهکاران اوضاع و احوال و کیفیاتی یافت شود که قاضی دادگاه با توجه به آن‌ها موجبی برای تخفیف، تشدید مجازات و معافیت از کیفر بیابد. با توجه به تفاوت‌های اشخاص موضوعات هر فعل یا ارتکاب هر بزه‌ی هم متفاوت می‌گردد که در نتیجه باید مجازات آنان نیز از یکدیگر متفاوت باشد از این نظر گاهی اوقات ایجاب می‌نماید که همه افراد به یک چشم دیده نشود، بلکه در مورد کسانی که مستحق تخفیف هستند، تخفیف رعایت شود یا اینکه مستحق تشدید مجازات هستند، مجازات آن‌ها تشدید شود و در مورد کسانی که بدون کیفر هم موجب اصلاح و بازپروری آن‌ها می‌شود قاضی حکم به معافیت از کیفر دهد.

۶. چالش‌های تشکیل پرونده شخصیت

در زمینه تشکیل پرونده شخصیت با توجه به چالش‌های بیان شده در حوزه‌های مختلف راهکارهایی وجود دارد که می‌تواند در این زمینه تأثیرگذار باشند که در این بخش مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. این راهکارها در سه حوزه قانونی، قضایی و اجرایی و برای رفع چالش‌های مطرح شده در این سه زمینه بیان می‌گردند.

۶-۱. راهکارهای رفع چالش‌های قانونی

این راهکارهای ناظر بر رفع موانعی است که لحاظ متون قانونی و سیاست‌های حاکم بر آن در مسیر به رسمیت شناختن پرونده شخصیت در مسیر دادرسی وجود دارند. یکی از چالش‌های مطرح شده در این زمینه «الزام بودن قانون به جرائم خاص در کشور» است. در گذشته چندان توجهی به شخصیت بزه‌کاران و نوع تعامل و تأثیر حکم قاضی کیفری با بنیان‌های اجتماعی و خانواده وی نمی‌شد. در نظام قضایی ایران در مراحل پیش از محکومیت پرونده‌ای تحت عنوان پرونده شناسایی شخصیت به‌طور مستقل و جدا از پرونده کیفری پیش‌بینی نشده است. تنها در مرحله اجرای مجازات حبس به‌منظور شناسایی زندانیان و طبقه‌بندی آنان تشکیل پرونده شخصیت پیش‌بینی شده است. در قانون جدید آیین دادرسی کیفری در برخی از جرائم مهم پرونده شخصیت را در مرحله تحقیقات مقدماتی الزامی است. در قوانین ما نهادهایی همچون تعلیق تعقیب، بایگانی کردن پرونده کیفری، تعلیق اجرای مجازات، تعویق صدور حکم، معافیت از کیفر و مجازات جایگزین حبس عمدتاً در جرائم کم اهمیت (درجه ۵ تا ۸) پذیرفته شده است اما در این درجه لزومی به تشکیل پرونده شخصیت نیست بنابراین راهکار عمده رفع این چالش این است که قانون‌گذار در این نوع جرائم تشکیل پرونده شخصیت را الزامی نماید و باید در بازنگری قوانین کیفری در کشور تشکیل پرونده شخصیت برای جرائم خاص نباشد و برای جرائم با درجه پایین نیز تشکیل پرونده شخصیت الزامی شود. یا تبصره‌ای به بندهای قانونی تشکیل پرونده شخصیت اضافه گردد که قاضی بر اساس آن بتواند تشکیل پرونده شخصیت برای جرائم با درجه پایین‌تر را مطالبه کند.

از دیگر چالش‌های مطرح شده در حوزه قانونی «مجازات معین و تنوع نداشتن ضمانت اجراها» است. همان‌گونه که عنوان شد یکی از مبانی اصلی تشکیل پرونده شخصیت، فردی کردن

مجازات، در راستای تحقق اهداف آن‌ها مانند بازپروری و اصلاح و درمان است. بنابر این برای اجرا شدن این اصل، باید ضمانت اجرای متنوع و نامعین در اختیار مقام تصمیم‌گیرنده باشد. تا بتواند با توجه به اوضاع و احوال مرتکب، مناسب‌ترین و مفیدترین واکنش را انتخاب کند. در نظام قضایی ایران آن‌چنان‌که مشخص است بسیاری از مجازات ثابت و معین هستند که قاضی در تقلیل و افزایش یا تبدیل و یا اسقاط آن هیچ اختیاری ندارد. و به‌کارگیری پرونده شناسایی شخصیت در جرائم مشمول این‌گونه مجازات با چالش‌های جدی مواجه است. و فقط در مرحله اتهامی در جرائم مهم مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون جدید آیین دادرسی کیفری چه حدود، قصاص، دیات و تعزیرات تشکیل می‌شود. بنابراین راهکار عمده رفع این چالش این است که قانون‌گذار تشکیل پرونده شخصیت را در جرائم با مجازات ثابت و معین نیز مجاز شمرده و اختیار قضات را برای تصمیم‌گیری در این زمینه افزایش دهد و به‌جز در مرحله اتهامی در مرحله اثبات جرم نیز پرونده شخصیت متهمان بر میزان جرائم آن‌ها تأثیرگذار باشد.

از دیگر چالش‌های عمده حوزه قانونی در تشکیل پرونده شخصیت «فقدان ضمانت اجرا» است. همان‌گونه که پیش‌تر عنوان شد در قانون جدید آیین دادرسی کیفری تشکیل پرونده شخصیت در مرحله اتهامی به‌عنوان یکی از سازوکارهای دادرسی عادلانه و تناسب جرم و مجازات و اصل فردی کردن مجازات پذیرفته شده است. ابزار لازم برای تناسب جرم و مجازات تشکیل پرونده شخصیت است. با توجه به اینکه قانون‌گذار با وجود اجباری دانستن تشکیل پرونده شخصیت، ضمانت اجرای عدم تشکیل آن را ذکر نکرده است بعید است که این موضوع تأثیری بر تحقیقات داشته و سبب بی‌اعتباری آن بشود؛ زیرا تصریحی در قانون وجود ندارد که تخلف از تشکیل پرونده شخصیت موجب بطلان بازجویی و تحقیقات مقدماتی می‌شود با این وجود تخلف هم در حدی نیست که موجب بطلان تحقیقات شود و قرینه‌ای هم بر بطلان وجود ندارد. ولی این امر می‌تواند موجب بی‌دقتی و عدم احتیاط قاضی در صدور احکام قرار گیرد. بنابراین با توجه به اینکه عدم تشکیل پرونده شخصیت نمی‌تواند به‌صورت صریح تخلف قاضی از قوانین موضوعه و کم‌کاری او تلقی شود و ضمانت اجرایی ندارد بنابراین برای رفع این چالش پیشنهاد می‌گردد که در ماده ۱۸ قانون نظارت بر رفتار قضات عدم تشکیل پرونده شخصیت به‌عنوان یکی از مصادیق امتناع از انجام وظایف قانونی توسط قضات تلقی و مجازات انتظامی درجه دو تا پنج در نظر گرفته شود.

۶-۲. راهکارهای رفع چالش‌های قضایی

این راهکارهای ناظر بر رفع موانع عمده موجود در مسیر شناسایی پرونده شخصیت و همانا چالش‌های عملی متعددی است که مقامات قضایی با آن‌ها روبه‌رو هستند. از جمله چالش‌های مطرح در زمینه قضایی «تراکم پرونده‌ها و غفلت از تشکیل پرونده شخصیت» است. همان‌گونه که عنوان شد تورم کیفری و رشد تصاعدی آمار پرونده‌های در حال رسیدگی در دستگاه قضایی، زمان را از قاضی سلب می‌کند و صدور رأی اولویت و از اهمیت تشکیل پرونده شخصیت غفلت می‌شود. این امر نشان‌دهنده تورم کیفری در ایران است و برای رفع این چالش عمده‌ترین راهکار افزایش تعداد شعب بازپرسی و ارجاع بیشتر پرونده‌های کم اهمیت به شورای حل اختلاف است و همچنین تعیین شعبه‌ای مجزا برای تشخیص تشکیل پرونده شخصیت در دادسرا همانند شعبه ارجاع می‌تواند در این زمینه و برای رفع این چالش تأثیرگذار باشد.

از دیگر چالش‌های مطرح در زمینه قضایی «فقدان آموزش تخصصی درباره پرونده شخصیت» است. همان‌گونه که عنوان شد تصمیم‌گیری قضایی با توجه به شخصیت متهم و اصل فردی کردن، نیاز به برنامه‌ریزی و آموزش قضات و کارشناسان در زمینه علوم جرم‌شناسی، زیست‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و ... است. راهکار عمده رفع این چالش این است که با توجه به رشد و تحول علوم و فنون و پرونده‌های جرائم در زمینه‌های مختلف، آموزش صحیح دانشجویان حقوق در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد با تغییر و بازنگری در مواد درسی در زمینه‌های گوناگون کیفری و جرم‌شناسی همراه گردد واحدهای درسی مرتبط با شخصیت شناسی در حوزه‌های روان‌شناسی عمومی و بالینی به واحدهای درسی رشته حقوق اضافه گردد و دوره‌های عرضی و ضمن خدمت شخصیت شناسی و روان‌شناسی با حضور اساتید مجرب برای قضات در دادگاه‌ها و بازپرسین و دادیارها در دادسراها در کشور تشکیل گردد.

از دیگر چالش‌های مطرح در زمینه قضایی «تخصصی نبودن انتصاب قضات» است. همان‌گونه که عنوان شد در گذشته به دلیل عدم گسترش جامعه، یک قاضی می‌توانست به دعاوی خانوادگی، کیفری و مسائل مختلف مدنی توأمان رسیدگی کند اما در حال حاضر با پیشرفت و پیچیدگی اجتماع دستگاه قضایی باید به‌صورت تخصصی و علمی به پرونده‌ها رسیدگی کند. در فرایند قضایی، ایجاد دادسراهای تخصصی، دادگاه‌های تخصصی و تفکیک دادگاه‌های حقوقی و کیفری، انتصاب قضات بر مبنای رشته تحصیلی و ارائه آموزش‌های تخصصی اهمیت بسیار دارد و امری

ضروری است. در ایران با وجود تأکید قانون‌گذار انتصاب قضات تخصصی نیست. بدون آموزش تخصصی مشغول به فعالیت می‌شوند. حال آنکه قاضی با چندین سال سابقه کار در دادگاه کیفری به دادگاه حقوقی منتقل یا از شعبه حقوقی به دادسرا اعزام می‌شود. قاضی باید احاطه کافی به موضوع خود چه در امر حقوقی چه در امر کیفری داشته باشد و بنابراین برای تصمیم‌گیری صحیح انجام شود نیازمند تبحر و اشراف کافی در موضوع است و اگر قاضی رسیدگی‌کننده و تحقیق‌کننده اشراف کافی به مسائل نداشته باشد نمی‌تواند تصمیم مناسب را اتخاذ کند. بنابراین راهکار عمده رفع این چالش این است که انتصاب قضات در حوزه‌های مختلف کیفری و جزایی در کشور به صورت تخصصی و با توجه به سابقه کاری و تخصص‌های آنان در حوزه قضایی صورت پذیرد و جابه‌جایی و گردش مشاغل نیز در بین آن‌ها با توجه به همین سوابق و تخصص‌ها صورت پذیرد تا تصمیم‌گیری‌های صحیح توسط قضات برای تشکیل پرونده شخصیت با عنایت به نوع جرم اتفاق بیفتد.

۳-۶. راهکارهای رفع چالش‌های اجرایی

این راهکارها ناظر به مواردی است که بیشتر به نهادهای قضایی مرتبط است بدین ترتیب که گاهی در مقام اجرا در تحقق اهداف مورد نظر در عمل پیش‌زمینه‌هایی لازم است تا به طور کامل به پرونده شخصیت توجه گردد. به همین خاطر فقدان این‌گونه بسترها به صورت مانع تجلی می‌گردد که راهکارهای رفع آن‌ها تشریح می‌گردد.

از چالش‌های مطرح در زمینه اجرایی «هزینه بر بودن تشکیل پرونده شخصیت» در نظام قضایی ایران است. همان‌گونه که عنوان شد تشکیل پرونده شخصیت در فرایند کیفری و پسا کیفری و در راستای اجرای نهادهای تعویق، تعلیق، آزادی مشروط، مجازات جایگزین حبس و مانند آن‌ها هزینه‌بر است. استفاده از متخصصین در علوم مختلف جهت بررسی ابعاد شخصیتی بزهکار بدون تخصیص امکانات مالی امکان‌پذیر نیست. اما اقتصاد بیمار و عملکرد معیوب نظام مدیریتی و کسری بودجه قوه قضاییه در ایران، مانع از آن است که اعتبارات مالی کافی برای تشکیل پرونده شخصیت اختصاص داده شود. در نتیجه رویکرد علمی در مبارزه با جرائم و بازپروری بزهکاران تضعیف می‌شود. راهکار عمده رفع این چالش افزایش بودجه قوه قضاییه و تخصص بودجه بیشتر قوه قضاییه تشکیل پرونده شخصیت است. بنابراین سه قوه باید کمک کنند تا این موانع و

مشکلات در حوزه بودجه برطرف شوند؛ زیرا که همکاری و هماهنگی و تشریک مساعی هر سه قوه حکومتی ضامن تأمین عدالت، امنیت، آزادی‌ها و پیشرفت یک کشور است. قوه مقننه قوانین لازم و مناسب و مترقی را برای جرم‌زدایی و اصلاح و بازپذیری مجرمین را تصویب کند. قوه مجریه بودجه کافی وافی در اختیار قوه قضاییه بگذارد از نظر بعد مالی آن را تأمین کند تا با کسری بودجه مواجه نشود. قوه قضاییه با اجرای صحیح قوانین و استفاده بهینه از امکانات در برخورد با پدیده بزهکاری از علوم جدید برای مبارزه با بزه و اصلاح و بازپذیری بزهکار استفاده کند.

از دیگر چالش‌های مطرح در زمینه اجرایی «کمبود آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی روز» است. همان‌گونه که عنوان شد با توجه به نیازهای جدید جامعه، محاکم قضایی در حوزه‌های تخصصی خود با مسائل و موضوعات مواجه شده و می‌شوند که لازم است کارشناسی با برداشت خود با مسائل و موضوعات مطرح شده و بهره‌گیری از علوم روز و فن‌آوری نوین، پاسخ‌های علمی و مستند و مستدل را ارائه نمایند. امروزه با وجود پیچیدگی روحی و روانی و جسمانی افراد بزهکار و ابعاد متنوع جرم و جنایت، بدون بهره‌برداری از منابع علمی جدید و تکنولوژی نوین و نیروهای متبحر و متخصص و اعلام نظر کارشناسان متخصص کاری بسی دشوار و البته غیرممکن است. با وجود استخدام نیروهای متخصص برای شناسایی ابعاد گوناگون شخصیت متهمین و بزهکاران، نیازمند داشتن آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی پیشرفته است. درحالی‌که کشور ما از این حیث فقیر است و راهکار عمده رفع این چالش این است که با تخصیص بودجه کافی آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی‌های روز به سیستم قضایی در کشور اضافه و این آزمایشگاه‌ها در هر شهرستانی به وجود آید تا قضات بتواند در راستای اثبات جرائم در فرایند دادرسی و به‌منظور تکمیل پرونده شخصیت بزهکاران و متهمین از این آزمایشگاه‌ها استفاده کنند.

درنهایت می‌توان گفت که در نتیجه در سیستم حقوقی برای تشکیل پرونده شخصیت چالش‌ها و موانعی وجود دارد که به‌طور کلی می‌توان به موانع قانونی، قضایی و اجرایی اشاره کرد تنها راه برطرف کردن این موانع همکاری و همیاری سه قوه را می‌طلبد و باید راهکارهای پیشنهادی در کمیته‌های علمی و اتاق‌های فکر قوه قضاییه مورد بحث و بررسی بیشتر علمی برای رفع آن‌ها قرار گیرند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

انسان‌ها دارای شخصیت پیچیده‌ای هستند که از لحاظ ساختمان جسمی و روانی با یکدیگر متفاوت‌اند، بنابراین هر انسان دارای شخصیت منحصر به فرد است، که از فردی به فردی دیگر متمایز است. مجرمین تحت تأثیر عوامل مختلف مرتکب جرم شده‌اند که شخصیت مجرمانه آن‌ها را تشکیل داده است. با توجه به این اختلافات نمی‌توان برای همه مجرمین یک نوع مجازات در نظر گرفت و بدون توجه به شخصیت مجرمین و بدون نگرش مثبت به آن‌ها توقع اصلاح و درمان آنان بی‌نتیجه خواهد بود.

تشکیل پرونده شخصیت یکی از دستاوردهای جرم‌شناسی نوین در حقوق کیفری در راستای کمک به باز اجتماعی شدن مجرم است که در قوانین کیفری جدید نیز نمود پیدا کرده است. پرونده شخصیت به پرونده‌ای اطلاق می‌شود که در کنار پرونده کیفری تشکیل می‌شود و مشتمل بر اطلاعاتی از وضعیت عمومی و خاص مجرم مانند شرایط روانی، خانوادگی، تحصیلی و اجتماعی است و در آن، جنبه‌های انسانی و اجتماعی جرم با مطالعه گذشته خانوادگی، تحصیلی، حرفه‌ای، روانی و فیزیولوژیکی مباشر آن و نیز انگیزه ارتکاب جرم و به‌طور کلی حالت عمومی بزهکار بررسی می‌شود. روشن است که در این رابطه، جرم‌شناسی با بهره‌گیری از کمک سایر علوم همچون روان‌شناسی، روان‌پزشکی و جامعه‌شناسی در بررسی انگیزه‌های بزهکار گام‌های بارزشی برداشته است. هر یک از متخصصین، متهم یا محکوم را مورد بررسی و آزمایش دقیق قرار داده، نتایج بررسی‌ها و آزمایش‌ها آن‌ها ضمیمه پرونده شناسایی شخصیت فرد می‌گردد. در محاکمه کیفری علاوه بر پرونده کیفری که نشان‌دهنده عمل مجرمانه دلیل ارتکاب جرم است باید پرونده جداگانه‌ای تشکیل گردد تا قاضی رسیدگی‌کننده با مراجعه به هر دو پرونده اقدامات لازم را اتخاذ نماید. پرونده شخصیت به فردی کردن مجازات کمک می‌کند تا مجازات در افراد مختلف با توجه به شخصیت آن‌ها مؤثر باشد.

شناخت بزهکار و شناسایی علل بزهکاری به دستگاه قضایی این امکان را می‌دهد که امنیت جامعه را به بهترین وجه تأمین کند و جامعه را از تکرار اعمال مجرمانه مصون نگه دارد. محکوم کردن یک مجرم بدون در نظر گرفتن سوابق و شخصیت او صحیح نیست و قاضی نباید فقط نگاه خود را به جرم ارتكابی معطوف کند و علل و عوامل وقوع آن را به فراموشی بسپارد.

لذا امروزه تمام مکاتب حقوق کیفری توجه خود را به مجرم معطوف داشته‌اند. در مکتب اسلام نیز توجه به شخصیت مجرمین و حفظ کرامت و حقوق آنان مورد توجه و اهتمام شارع مقدس بوده است. در واقع می‌توان گفت مجازات آخرین راه و آخرین گزینه محسوب می‌گردد. دین مبین اسلام در اعمال مجازات فقط به جرم ارتكابی نگاه نمی‌کند با توجه به شخصیت، موقعیت، وضعیت و سایر شرایط مجرم اقدام به وضع مجازات نموده است.

در سیستم‌های قضایی مدرن، پرونده شخصیت از بدو تعقیب کیفری و تحقیقات مقدماتی برای متهم تشکیل می‌شود، برای اینکه متهم کرامت دارد. نمی‌توان تمامی مجرمان را با یک چوب راند و مجازات یکسانی برای آنان در نظر گرفت. خوشبختانه، در قانون جدید آیین دادرسی کیفری نسبت به جرائم مهم به این موضوع توجه شده و تشکیل چنین پرونده‌ای را در دادسرا و دادگاه الزامی کرده است تا در این راستا بتوان در راه اصلاح و باسازگاری مجرمین و متهمین، مجازات متناسب با شخصیت بزهکاران و اصل فردی کردن، مجازات اقدام مؤثر و مفیدی را انجام داد. در نظام عدالت کیفری علی‌رغم اینکه، قانون‌گذار ما در موارد مختلف بررسی و تحقیق پیرامون وضعیت فردی و اجتماعی متهم یا محکوم علیه توسط مقامات قضایی اعم از دادسرا یا دادگاه را در مقررات خصوصاً جهت استفاده از نهادهای مانند تخفیف، تعویق صدور حکم، تعلیق مجازات، جایگزین‌های حبس، آزادی مشروط، عفو هم‌چنین صدور قرارهای تأمین کیفری و قضایی، تعلیق تعقیب و بایگانی کردن پرونده کیفری پیش‌بینی کرده است؛ لیکن، مقنن توجهی به تشکیل پرونده شخصیت در این نهادها نکرده است و لازمه اجرای نهادهای مذکور تشکیل پرونده شخصیت است وگرنه قاضی برای اجرای این نهادها با مشکل مواجه خواهد شد. لذا قانون‌گذار ما بهتر بود تشکیل پرونده شخصیت در این نهادها را الزامی کند. قانون ما از این جهت دارای نواقص و کاستی‌هایی است.

با دگرگونی رویکرد قانون‌گذاری نسبت به تشکیل پرونده شخصیت باید به تغییر رویکرد سیاست قضایی نیز پرداخت. قضات باید روند صدور حکم خود را تغییر دهند و به‌سوی قضا زدایی گام بردارند. برای اینکه قضات مبادرت به تشکیل پرونده شخصیت کنند باید فرهنگ‌سازی و آموزش‌های لازم در این زمینه داده شود؛ نمی‌توان بدون آموزش لازم و فرهنگ‌سازی صرفاً به‌صورت دستوری قضات را ملزم به تشکیل پرونده شخصیت کرد. قانون‌گذار مقدمات و مقتضیات فرهنگی و آموزشی لازم برای این پرونده را اعمال نکرده است. در نتیجه حکومت و قوه

قضاییه و نهادهای نظارتی و آموزش‌های موجود در دستگاه قضایی باید در جهت فرهنگ‌سازی و جهت‌دهی و ایجاد و تثبیت نگرش مطلوب در اذهان قضات محترم و آشنا نمودن قضات با تشکیل پرونده شخصیت و نحوه اجرای آن بکوشند و آن‌ها را نسبت به اعمال این پرونده تشویق کنند.

در نتیجه نهایی تحقیق می‌توان گفت در سیستم حقوقی ایران برای تشکیل پرونده شخصیت چالش‌ها و موانعی وجود دارد که به‌طور کلی می‌توان به موانع قانونی، قضایی و اجرایی اشاره کرد. در پاسخ به سؤال اول فرعی که این‌چنین مطرح شده است: چالش‌های قانونی فراروی تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری ایران کدامند؟

می‌توان گفت یکی از موانع قانونی این است که قانون با وجود اجباری دانستن پرونده شخصیت، ضمانت اجرای عدم تشکیل آن را ذکر نکرده است و بعید است که این موضوع تأثیری بر تحقیقات داشته و سبب بی‌اعتباری آن بشود. بر اساس موارد بیان شده از مهم‌ترین چالش‌های قانونی فراروی تشکیل پرونده شخصیت عدم توجه قانون‌گذار به این مسئله مترقی حقوقی، الزام بودن قانون به جرائم خاص، مجازات معین و تنوع نداشتن ضمانت اجراها می‌باشند که بر این اساس فرضیه اول تحقیق تأیید می‌گردد.

در پاسخ به سؤال دوم فرعی که این‌چنین مطرح شده است: چالش‌های قضایی فراروی تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری ایران کدامند؟ بر اساس مطالب بیان شده می‌توان گفت مهم‌ترین چالش‌های قضایی فراروی تشکیل پرونده شخصیت ضعف آموزشی در دستگاه قضا، تراکم پرونده‌ها و غفلت از تشکیل پرونده شخصیت، فقدان آموزش تخصصی درباره پرونده شخصیت و تخصصی نبودن انتصاب قضات می‌باشند که بر این اساس فرضیه دوم تحقیق تأیید می‌گردد.

در پاسخ به سؤال سوم فرعی که این‌چنین مطرح شده است: چالش‌های اجرایی فراروی تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری ایران کدامند؟ بر اساس مطالب بیان شده می‌توان گفت مهم‌ترین چالش‌های اجرایی فراروی تشکیل پرونده شخصیت محدودیت‌های مالی، محدودیت‌های زیرساختی، هزینه بر بودن تشکیل پرونده شخصیت و کمبود آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی روز برای متهمین می‌باشند. که بر این اساس فرضیه سوم تحقیق تأیید می‌گردد.

در خصوص راه‌های برون رفت از چالش‌های فراروی تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری نیز می‌توان گفت قوه قضاییه با آموزش لازم قضات و فرهنگ‌سازی در این زمینه و

نیز با اجرای صحیح قوانین و استفاده مناسب از این امکانات در سیاست‌گذاری‌ها و برخورد با پدیده بزهکاری، از علوم جدید برای مبارزه با جرم و اصلاح و باز اجتماعی کردن بزهکار استفاده کند. در نهایت حکومت هم زمینه اعتبارات مالی را فراهم کند. لذا قوای سه‌گانه بایستی طی طرحی با زمان‌بندی مناسب در خصوص حل این معضلات اقدام مناسب نمایند. تنها راه برطرف کردن این موانع تلاش و همیاری قوای سه‌گانه را می‌طلبد.

در مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ آیین دادرسی کیفری در مورد تشکیل پرونده شخصیت یکسری ایرادات و انتقاداتی وجود دارد که عبارتند از:

❖ برخی از مجازات‌ها مانند سلب حیات یا قطع عضو در قانون ما ثابت و منحصر است. قتل عمدی که مجازات آن قصاص نفس و برخی از حدود که مجازات آن‌ها اعدام است و یکی از جهات تشکیل پرونده شخصیت تشخیص مجازات مناسب و به دنبال اصل فردی کردن مجازات است؛

❖ انعطاف‌های قانون مجازات اسلامی ۹۲ به‌عنوان مثال تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات و حکم معافیت از کیفر و مجازات جایگزین حبس عمدتاً در جرائم تعزیری کم‌اهمیت (درجه ۵ تا ۸) پذیرفته شده است درحالی‌که در این درجات که لزومی به تشکیل پرونده شخصیت نیست با این حساب پرونده شخصیت موضوع ۲۰۳ هرچند مفید است اما اثر کامل نخواهد داشت و ماده می‌توانست بهتر باشد؛

❖ اگرچه پرونده شخصیت هزینه‌بر است. اما هدف از تشکیل پرونده شخصیت هدف مقدسی است. بازپروری و اصلاح بزهکاران، به‌رغم هزینه‌های سنگین، ارزشمند است و سیاست جنایی ما را از انسداد نجات می‌دهد. تشکیل پرونده شخصیت واجد یک جنبه مثبت مهم است. که خصوصاً در پرونده‌های قتل عمدی قاضی تکلیفی به معاینه روان‌پزشکی متهم نداشت درحالی‌که بر اساس قانون جدید قاضی ملزم به این کار است.

پیشنهادهای

بنابر این با توجه به نتایجی که از این تحقیق گرفته شده است مواردی به شرح ذیل در راستای تحقق عدالت از جنبه اصلاح و درمان مجرمان در زمینه رفع چالش‌های تشکیل پرونده شخصیت در نظام قضایی کشور پیشنهاد می‌گردد.

- ❖ برای اینکه تحقیقات پیرامون وضعیت اشخاص از زوایای مختلف و به‌صورت هدفمند صورت پذیرد باید سازمانی در معیت دادسرا تحت عنوان سازمان شناسایی شخصیت زیر نظر قوه قضاییه تشکیل گردد؛
- ❖ پرونده شخصیت حاوی اظهار نظر متخصصان پزشکی، روان‌شناسی، روانکاوی و یا روان‌پزشکی است لازم است دستورالعملی از طرف قوه قضاییه به تصویب برسد نحوه تشکیل پرونده و دعوت از متخصصان مختلف برای اظهار نظر و چگونگی تعامل متخصصان مشخص شود؛
- ❖ با توجه به‌ضرورت تشکیل پرونده شخصیت، قانون‌گذار ما در جرائم کم اهمیت و خرد تشکیل پرونده شخصیت را بخصوص در اطفال و نوجوانان را قضات را ملزم به تشکیل آن کند؛
- ❖ به‌منظور رفع چالش قانونی «الزام بودن قانون به جرائم خاص در کشور» پیشنهاد می‌گردد قانون‌گذار در کلیه جرائم تشکیل پرونده شخصیت را الزامی نماید و باید در بازنگری قوانین کیفری در کشور تشکیل پرونده شخصیت برای جرائم خاص نباشد و برای جرائم با درجه پایین نیز تشکیل پرونده شخصیت الزامی شود. تبصره‌ای به بندهای قانونی تشکیل پرونده شخصیت اضافه گردد که قاضی بر اساس آن بتواند تشکیل پرونده شخصیت برای جرائم با درجه پایین‌تر را مطالبه کند؛
- ❖ منظور رفع چالش قانونی «مجازات معین و تنوع نداشتن ضمانات اجراها» پیشنهاد می‌گردد قانون‌گذار تشکیل پرونده شخصیت را در جرائم با مجازات ثابت و معین نیز مجاز شمرده و اختیار قضات را برای تصمیم‌گیری در این زمینه افزایش دهد و به‌جز در مرحله اتهامی در مرحله اثبات جرم نیز پرونده شخصیت متهمان بر میزان جرائم آن‌ها تأثیرگذار باشد؛
- ❖ منظور رفع چالش قانونی «فقدان ضمانت اجرا» پیشنهاد می‌گردد در ماده ۱۸ قانون نظارت بر رفتار قضات عدم تشکیل پرونده شخصیت به‌عنوان یکی از مصادیق امتناع از انجام وظایف قانونی توسط قضات تلقی و مجازات انتظامی درجه دو تا پنج در نظر گرفته شود؛

- ❖ منظور رفع چالش قضایی «تراکم پرونده‌ها و غفلت از تشکیل پرونده شخصیت» پیشنهاد می‌گردد افزایش تعداد شعب بازپرسی و ارجاع بیشتر پرونده‌های کم اهمیت به شورای حل اختلاف در دستور کار قرار گیرد و همچنین تعیین شعبه‌ای مجزا برای تشخیص تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی‌ها همانند شعبه ارجاع می‌تواند در این زمینه و برای رفع این چالش تأثیرگذار باشد؛
- ❖ آموزش صحیح دانشجویان حقوق در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد با تغییر و بازنگری در مواد درسی در زمینه‌های گوناگون کیفری و جرم‌شناسی همراه گردد واحدهای درسی مرتبط با شخصیت‌شناسی در حوزه‌های روان‌شناسی عمومی و بالینی به واحدهای درسی رشته حقوق اضافه گردد و دوره‌های عرضی و ضمن خدمت شخصیت‌شناسی و روان‌شناسی با حضور اساتید مجرب برای قضات در دادگاه‌ها و بازپرسین و دادرها در دادرسی‌ها در کشور تشکیل گردد؛
- ❖ منظور رفع چالش قضایی «تخصصی نبودن انتصاب قضات» پیشنهاد می‌گردد انتصاب قضات در حوزه‌های مختلف کیفری و جزایی در کشور به صورت تخصصی و با توجه به سابقه کاری و تخصص‌های آنان در حوزه قضایی صورت پذیرد و جابه‌جایی و گردش مشاغل نیز در بین آنها با توجه به همین سوابق و تخصص‌ها صورت پذیرد تا تصمیم‌گیری‌های صحیح توسط قضات برای تشکیل پرونده شخصیت با عنایت به نوع جرم اتفاق بیافتد؛
- ❖ به منظور رفع چالش اجرایی «هزینه بر بودن تشکیل پرونده شخصیت» در نظام قضایی ایران پیشنهاد می‌گردد افزایش بودجه قوه قضاییه و تخصص بودجه بیشتر قوه قضاییه تشکیل پرونده شخصیت است. بنابر این سه قوه باید کمک کنند تا این موانع و مشکلات در حوزه بودجه برطرف شوند؛ زیرا که همکاری و هماهنگی و تشریک مساعی هر سه قوه حکومتی ضامن تأمین عدالت، امنیت، آزادی‌ها و پیشرفت یک کشور است. قوه مقننه قوانین لازم و مناسب و مترقی را برای جرم‌زدایی و اصلاح و بازپذیری مجرمین را تصویب کند. قوه مجریه بودجه کافی وافی در اختیار قوه قضاییه بگذارد از نظر بعد مالی آن را تأمین کند تا با کسری بودجه مواجه نشود. قوه قضاییه

با اجرای صحیح قوانین و استفاده بهینه از امکانات در برخورد با پدیده بزهکاری از علوم جدید برای مبارزه با بزه و اصلاح و بازپذیری بزهکار استفاده کند؛ ❖ با تخصیص بودجه کافی آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی‌های روز به سیستم قضایی در کشور اضافه و این آزمایشگاه‌ها در هر شهرستانی به وجود آید تا قضات بتواند در راستای اثبات جرائم در فرایند دادرسی و به‌منظور تکمیل پرونده شخصیت بزهکاران و متهمین از این آزمایشگاه‌ها استفاده کنند.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۸۹). *پرونده شخصیت در فرایند کیفری ایران*، چاپ اول، انتشارات فکرسازان
- احمدی ابهری، محمد علی (۱۳۷۷). *اسلام و دفاع اجتماعی*، چاپ اول، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی
- آخوندی، محمود (۱۳۹۹). *آیین دادرسی کیفری*، چاپ بیستم، انتشارات دوران‌دیشان
- آخوندی، محمود (۱۴۰۰). *آیین دادرسی کیفری*، جلد اول، چاپ ششم، انتشارات وزارت فرهنگ اسلامی
- اردبیلی، محمد علی (۱۳۹۸). *حقوق جزای عمومی*، جلد دوم، چاپ هفدهم، نشر میزان
- آشوری، محمد (۱۳۹۷). *آیین دادرسی کیفری*، جلد دوم، چاپ ششم، انتشارات سمت
- آقایی جنت‌مکان، حسین (۱۴۰۰). *حقوق کیفر عمومی*، جلد دوم، چاپ ششم، انتشارات جنگل
- آقایی جنت‌مکان، حسین (۱۳۹۸). *حقوق کیفر عمومی (کیفر شناسی نو)*، جلد سوم، چاپ سوم، انتشارات جنگل
- آقایی، مجید (۱۳۹۶). *مکاتب کیفری*، چاپ سوم، انتشارات خرسندی
- الهام، غلامحسین؛ برهانی، محسن (۱۳۹۹). *درآمدی بر حقوق جزای عمومی*، چاپ چهارم، نشر میزان
- آنسل، مارک (۱۳۷۵). *دفاع اجتماعی*، ترجمه: محمد آشوری و علی حسین نجفی، چاپ سوم، موسسه انتشارات چاپ دانشگاه تهران
- آماده، غلامحسین (۱۳۸۹). *اختیارات قاضی در تعیین مجازات (مطالعه تطبیقی ایران، مصر و انگلستان)*، چاپ اول، انتشارات دادگستر
- ایراهمسن، دیوید (۱۳۷۱). *روان‌شناسی کیفری*، ترجمه: پرویز صانعی، چاپ دوم، انتشارات گنج دانش
- ایزدی، سیروس (۲۵۳۶). *روان‌شناسی شخصیت از دیدگاه مکانب*، تهران
- بولک، برنار (۱۳۷۷). *کیفر شناسی*، ترجمه: علی حسین نجفی ابرندآبادی، ویراست پنجم، چاپ هشتم، نشر مجد
- جرج ولد، توماس برنارد جفری اسنپس (۱۳۸۰). *جرم‌شناسی نظری*، ترجمه علی شجاعی، چاپ اول، انتشارات سمت

- جعفری تبریزی، محمد تقی (۱۳۷۰). *حقوق جهانی بشر از دیدگاه اسلام و غرب*، انتشارات دفتر خدمات حقوق بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران
- خزانی، منوچهر (۱۳۷۷). *بررسی نظری و عملی تسریع آیین دادرسی کیفری (فرایند کیفری «مجموعه مقالات»)*، چاپ اول، کتابخانه گنج دانش
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۵). *لغت‌نامه*، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران
- دانش، تاج زمان (۱۳۷۸). *دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی*، چاپ اول
- دانش، تاج زمان (۱۳۷۴). *مجرم کیست و جرم‌شناسی چیست*، چاپ ششم، انتشارات کیهان
- دانش، تاج زمان (۱۳۹۵). *حقوق زندانیان و علم زندان‌ها*، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران
- دانش، تاج زمان (۱۳۹۸). *کیفرشناسی و حقوق زندانیان*، تهران
- رحمدل، منصور (۱۳۸۹). *تناسب جرم و مجازات*، چاپ اول، انتشارات سمت
- رحمدل، منصور (۱۳۸۷). *بار اثبات در امور کیفری*، چاپ اول، انتشارات سمت
- رحیمی‌نژاد، اسمعیل (۱۳۸۷). *کرامت انسانی در حقوق کیفری*، چاپ اول، نشر میزان
- رشادتی، جعفر (۱۳۹۰). *پیشگیری از جرم در قرآن کریم*، چاپ اول، انتشارات پیام راشد
- رضایی، غلامحسین (۱۳۸۹). *راهنمای تعلیق و تعویق در فرایند کیفری*، چاپ اول، نشر میزان
- زنجانی، عمید (۱۴۲۱ ه. ق) *فقه سیاسی*، جلد اول، چاپ چهارم، انتشارات امیر کبیر
- سیاسی، علی اکبر (۲۵۳۶). *نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روان‌شناسی*، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران
- سیاسی، علی اکبر (۲۵۳۶). *روان‌شناسی جنایی*، چاپ سوم، تهران
- ستوده، هدایت‌الله؛ میرزایی، بهشته؛ پازند، افسانه (۱۳۸۷). *روان‌شناسی جنایی*، چاپ دوم، انتشارات آوای نور
- شاملو، سعید (۱۳۸۲). *مکاتب و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت*، چاپ هفتم، انتشارات رشد
- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۹۹). *حقوق جزای عمومی*، جلد سوم، چاپ چهارم، انتشارات مجد
- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۹۶). *حقوق جزای عمومی*، جلد یک، چاپ سیزدهم، انتشارات مجد
- شیکر، دیوید (۱۳۹۰). *مفهوم و ماهیت مجازات*، ترجمه: حسین آقایی جنت مکان، انتشارات جنگل
- صانعی، پرویز (۱۳۹۱). *حقوق جزای عمومی*، جلد دوم، چاپ نهم، کتابخانه گنج دانش
- صلاحی، جاوید (۲۵۳۵). *کودکان و نوجوانان بزهکار و ناسازگار*، انتشارات گوتنبرگ شاهرضا مقابل دانشگاه تهران،
- صلاحی، جاوید (۱۳۸۹). *کیفرشناسی*، نشر میزان، تهران
- عباچی، مریم (۱۳۸۸). *حقوق کیفری اطفال*، چاپ اول، انتشارات مجد

- عباسی، مصطفی (۱۳۸۲)، *میانجی‌گری کیفری*، چاپ اول، انتشارات دانشور
- علی‌آبادی، عبدالحسین (۱۳۸۵). *حقوق جنایی*، جلد اول، چاپ دوم، انتشارات فردوسی
- عمید، حسن (۱۳۶۵). *فرهنگ عمید*، جلد دوم، انتشارات امیر کبیر
- قربانی زیردهی، پگاه (۱۳۹۳). *پرونده شخصیت در دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار (با رویکردی تطبیقی به نظام عدالت کیفری ایالت کالیفرنیا)*. چاپ اول، انتشارات جنگل،
- قیاسی، جلال‌الدین؛ دهقان، حمید؛ خسروشاهی، قدرت‌الله (۱۳۸۰). *مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام (حقوق موضوعه)*، چاپ اول

